

લાભશંકર ઠાકર

(જન્મ : 14-01-1935 અવસાન : 06-01-2016)

લાભશંકર જાદવજી ઠાકર ‘પુનર્વસુ’નો જન્મ સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના સેડલા ગામે થયો હતો. તેમનો વ્યવસાય આયુર્વેદના વૈધ તરીકેનો હતો. ‘વહી જતી પાછળ રમ્ય ઘોષા’, ‘માઝાસની વાત’, ‘બૂમ કાગળમાં કોરા’, ‘મારા નામને દરવાજે’, ‘લઘરો’, ‘ટેવ’, ‘રમત’, વગેરે તેમના મહત્વના કાવ્યસંગ્રહો છે. ‘એક ઉદર અને જદુનાથ’, ‘પીણું ગુલાબ અને હું’, તેમના મહત્વનાં નાટકો છે. ‘મરી જવાની મજા’, ‘બાથટબમાં માછલી’, તેમના મહત્વનાં એકાંકી સંગ્રહો છે. ‘મારી બા’ અને ‘બાપા વિશે’ મહત્વનાં નોંધપાત્ર ચરિત્રો છે. ‘અક્સમાત’, ‘કોણ ?’, ‘ચમકચાલીસા’, ‘લીલાસાગર’, ‘કુહૂકુહૂ બોલે કોયલિયા’ તેમની પ્રયોગશીલ નવલકથાઓ છે. નિબંધ, બાળસાહિત્ય અને આયુર્વેદના લેખનમાં પણ તેમનું પ્રદાન છે. તેમને રણજિતરામ સુવાર્ષયંદ્રક એનાયત થયો હતો.

‘કુદરતી’ એકાંકી લાભશંકર ઠાકરના ‘મરી જવાની મજા’ એકાંકી સંગ્રહમાંથી લેવામાં આવ્યું છે. એકાંકીનું મુખ્ય પાત્ર બાબુ અચાનક મૃત્યુ પામે છે ને સાંજે પાછો જીવતો થાય છે. ત્યારે આસપાસના સગા-સંબંધીઓને એના એક દિવસના સ્વર્ગમનજનના અનુભવો કહે છે. સવારે પેશાબ કરવા જતાં અચાનક જ એનાથી એક કીડી બચાવવાનું પુણ્ય થઈ જાય છે. એથી બાબુ એક દિવસ સ્વર્ગમાં પસાર કરી હજ આયુષ્ય બાકી હોવાથી પુઢ્યીલોક પર પાછો આવે છે. આવીને બધાને સ્વર્ગમાં રહેતા દેવલા અને ઈન્દ્રરાજાની વાતો કરે છે.

એકાંકીમાં લેખકે કુદરતી રીતે (સહજ રીતે) થતા કામનો મહિમા વર્ણવ્યો છે. એ જ પુણ્યકાર્ય છે એ સૂચવ્યું છે. નાટકનો આ ધ્વનિ હળવાશથી, મર્માણી રીતે, નાટ્યાત્મક રીતે લેખકે પ્રગટ કર્યો છે.

પાત્રો : 1. હરિલાલ, 2. ચંદુ, 3. કૃપાશંકર, 4. કાશી, 5. બાબુ.

(દાઢી પાસે બાબુના શરીરને ગોઠવતાં ગોઠવતાં હરિલાલ છળી મરે છે.)

હરિલાલ : એલા, ઊભા રો. ઊભા રો. સબૂર. આ બાબુનો તો જીવતો છે. આ જુઓ ઈની આંખનાં પોપચાં હલે.

ચંદુ : હરિકા ! આ ઈના હોઠ પણ ફફે છે. જુઓ (મોટેથી) એલા, બાબુ જીવે છે. રોવાનું બંધ કરો...

(બહારથી સંભળાતો બૈરાંનો રોકકળનો અવાજ બંધ થાય છે. વિભરાયેલા વાળ અને સૂજેલી આંખોવાળા બાબુના પિતા કૃપાશંકર આવે છે.)

કૃપાશંકર : મારો બાબુ જીવે છે ? હે ભગવાન !

હરિલાલ : (બાબુની નાડી જુએ છે.) આ જુઓ, ઈની નાડીના ધબકારા હાલે !

(બાજુમાં પડેલી નાડાધીનો કકડો બાબુના નાક પાસે રાખે છે.)

આ ઈના શાસ હાલે.

(શાસથી નાડાધીનો છેડો આઘોપાછો થાય છે.)

કૃપાશંકર : (બાબુના માથા પર હાથ મૂકી કહે છે.) બાબુ બેટા ! આ બધું શું થઈ ગિયું !

ચંદુ : હવે રોવાનું બંધ કરો કુઆ. બધા શાંતિ રાખો. ઈનો જીવમાં જીવ આવી રહ્યો છે. કકળાટ કરશો તો એ મૂંજાઈ જશે.

હરિલાલ : હા મોટા બૈ, રોવાનું બંધ કરો. અને ચંદુ, જરા પંખો લાવ તો.

(ચંદુ ઊભો થઈ બારણા પાસે જઈ)

અરે કાશી ફરી ! કયાં ગિયાં ! આપણો બાબુ તો જીવે છે.

પંખો લાવો ઝટ. કયાં ગિયાં ?

(કાશી પ્રવેશો છે. કાળાં કપડાં પહેર્યાં છે.)

- કાશી** : શું કીધું ચંદુ ? બાબુ જવે છે ? મારો દીકરો...
 મારો દીકરો... મારો સાત ખોટનો બાબુડો...
- ચંદુ** : હવે રાહું નાખો મા ફઈ. કઉ છું પંખો લાવો ઝટ. જરા હવા નાખીએ તો ઈના જવને શાંતિ વળે.
 (કાશી પંખો શોધીને, પાસે જઈને બાબુને હવા નાખે છે અને હરખનાં આંસુ લૂછે છે.)
- હરિલાલ** : (પંખો લઈને) તમે હવે આઘા બેહો અને ચંદુ ! મોટા બૈ ! આને હવે અંઈથી ઉપાડી ખાટલામાં સુવાડો. હાલો.
 (ઠાઠડી પરથી ઊંચકિને બાબુને ખાટલામાં સુવાડવે છે. હરિલાલ પંખો નાખે છે. ઠાઠડી વગેરે વસ્તુઓ બતાવીને.)
 એલા, આ બધો ડામચિયો બાર કાઢો. ઘરમાં બધાં એક નંબરના મૂરખ ભેગા થિયાં છો. માણા મરેલો
 છે કે જીવતો છે ઈનું પણ કંઈ ભાન નથી.
 (ચંદુ તથા બીજા ઠાઠડી, નાળિયેર વગેરે ત્યાંથી ખસેડે છે.)
- કૃપાશંકર** : લાવ નાખું હરિભાઈ, તું થાકી જઈશ. (પંખાને લેવા હાથ લંબાવે છે.)
- હરિલાલ** : તમે બેહો હવે છાનામાના. તમારામાં તે કંઈ અક્કલ છે ! ઈ તો સારું થિયું કે મારું ધ્યાન ગિયું. નઈ
 તો તમે બધા ભેગા થઈને આને ઝૂકી જ મારત ને ?
- કૃપાશંકર** : અરે, પણ પરસોત્તમ દાક્તરે તપાસ કરીને કીધું કે કાકા, ગંગાજળ લાવો. દાક્તરે જાતે જ બાબુના મોઢામાં
 ચમચી ભરીને રેઝ્યું'તું. પૂછ તારી ભાબીને.
- હરિલાલ** : હવે ઈ પણ દાક્તરની વાત જવા ધો ને. ઓડા સાલ પેલો ચમન ચક્કી માંદો પડેલો. ઈ બિચારો નવેરીમાં
 મૂતરવા બેઠેલો. આ દાક્તરે આવતાંવેંત જ ઓસરીમાં ચમનનો ડોહો સૂતેલો તે ઈને ઈન્જેક્શન ફટકારી
 દીધું. ડોહો તો કંઈ રાહ્યું નાખે રાહ્યું !
 (બધાં જરા જરા હસી પડે છે. બાબુ આંખ ખોલે છે.)
- ચંદુ** : અરે, બાબુએ આંખ ખોલી, બાબુ ! બાબુ !
- કૃપાશંકર** : બાબુ, દીકરા ! કેમ છે તને ?
- કાશી** : પાણી આલું ભઈ ?
- હરિલાલ** : હવે શાંતિ આપો.
 (બાબુ ચકળવકળ આંખો ફેરવે છે. પછી બેઠો થવાનો યત્ન કરે છે.)
- ઉભો રે, તને બેઠો કરું. (બધા બાબુને બેઠો કરે છે. કાશી પાછળ તકિયો મૂકી આપે છે.)
- હરિલાલ** : કેમ છે બાબુ તને ?
- બાબુ** : હરિકાકા !
- હરિલાલ** : હા બાબુ, હું હરિકાકા છું. કેમ છે તને ?
- બાબુ** : સારું છે હરિકાકા, પણ કેડમાં જરા જરા દુઃખે છે. આ જમીન પર પટકાણો ઈની પછાટ વાગી ગઈ.
- કૃપાશંકર** : જમીન પર પટકાણો ?
- કાશી** : બઉ વાંધું છે ભઈ ? હળદર-મીહું ગરમ કરીને લગાડી દઉ ?
- બાબુ** : ના બા, ઈની કંઈ જરૂર નથી. મટી જશે ઈ તો.
- હરિલાલ** : અરે, તું પટકાણો-કથાંથી ? તું તો અંઈ જ હતો. અમે તો તને...
- કૃપાશંકર** : તને જરા જોબો આવી ગયો'તો. અરે, કઉ છું જરા ગરમ મસાલો નાખીને બાબુ માટે ચા બનાવી લાવો ને.
- બાબુ** : હા બા, ચા બનાવી આલ. ટાટાંબોળ વાદળાંને કારણે જરા શરદી થઈ ગઈ છે ને માથું પકડાયું છે.
 (કાશી જાય છે.)
- ચંદુ** : વાદળાં ? શીનાં વાદળાં ? બાબુલૈ ! તું શીની વાતું કરે છે ?

બાબુ : આકાશનાં વાદળાં, ભીનાં ભીનાં ! ઈમાંથી દેવદૂતો પસાર થઈને મને અંઈ પાછો લાવ્યા.

હરિલાલ : દેવદૂતો ? બાબુ ! તારું ભમી તો નથી ગિયું ને ?

બાબુ : ભમી જ જ્યું'તું. અરે, ઈ સ્વર્ગની કંઈ મોજ-મજા હતી.
આહાધા... હરિકાકા ! આપણું તો મગજ કામ નોં કરે.

ચંદુ : તે તું સ્વર્ગ જઈ આવ્યો બાબુબૈ ?

બાબુ : તંઈ !

હરિલાલ : જરા માંડીને વાત તો કર. સ્વર્ગ કેવું હોય છે બાબુ ?

બાબુ : અરે, શું વાત કરું હરિકાકા ! કઉ છું ને કે આપણું મગજ કામ નોં કરે.

હરિલાલ : પણ તું ગિયો કેવી રીતે ?

બાબુ : આ જ સવારની વાત. નવેરીમાં પેશાબ કરીને ઘરમાં આવ્યો. ત્યાં અચાનક મને મૂંજારો થિયો ને ટબી પડ્યો. પછી તો રોતાં માબાપ વચ્ચેથી પાંખોવાળા બે દેવદૂતોએ મને ફૂલની જેમ ઊંચકી લીધો ને મંડયા આકાશમાં ઉડવા. હું તો ટગર ટગર ડાબા-જમણી દેવદૂતોની સામે જોયા કરું. મેં કીધું અરે ભાઈ, મને આમ આકાશમાં કઈ તરફ લઈ જાવ છો ? એક દેવદૂતે હસીને કીધું કે સ્વર્ગમાં. ટાઢાંબોળ વાદળાંમાંથી સરરર સરરર ઊંચે ને ઊંચે અમે ઉડતા'તા. મને બેચાર છીકો આવી ગઈ. દેવદૂતોએ મારા હાથ બાવડામાંથી જાલેલા. માણું નાક લૂવું શી રીતે ?

કાશી : (ચા લઈને આવે છે.) લે બઈ, ચા સૂંઠ નાખીને બનાવી છે. ગરમ ગરમ પી લે.
(બાબુ કપ લે છે. રકાબીમાં ચા કાઢી જરા ફૂંક મારી બે ઘૂંટડા ભરે છે.)

ચંદુ : પછી શું થિયું બાબુબૈ ?

બાબુ : હા, આપણો કયાં સુધી આવ્યા'તા ?

કૃપાશંકર : છીક આવી.

કાશી : છીક આવી ? ગરમ ગરમ ચા પી લે ઝટપટ શરદી મટી જશે.

કૃપાશંકર : અરે આ અતારની વાત નથી. આ તો સ્વર્ગની વાત છે.

કાશી : સ્વર્ગની ?

ચંદુ : તો પછી ? કાશી ફઈ, તમે બેહો. આ આપણો બાબુબૈ તો સ્વર્ગમાં જઈ આવ્યો, દેવદૂતોની હંગાથે.
તમે સાંભળો. હા, તો પછી-બાબુબૈ !

બાબુ : હાં, તો વાદળાંની હંડકથી મને છીકો આવી. મારા હાથ તો છૂટા નોતા. નાક લૂવું કેવી રીતે ? હરિકાકા !
હજુ આવું વિચારું છું ત્યાં તો ફટ કરતી ને એક અપસરા ઉડતીકને આવી પોંચી અને ઈના રેશમી લૂગડાથી મારું નાક લૂછ્યું. હું તો મૂંજાઈ ગિયો. અને જ્યારે એના મોઢા સામું જોયું ત્યારે તો ડિંગ
જ થઈ ગિયો. ચંદુભાઈ ! ખબર છે ઈ કોણ હતું ? અરે, ઈ તો આપણો દેવલો હતો.

ચંદુ : દેવલો ?

બાબુ : હા દેવલો. ઓલો ખારાગોઢાના મેળામાં બૈરીનાં કપડાં પે'રી, પઠિયાં પાડી નાચતો નો'તો ? ઈ... ચોથી
ચોપડીમાં મારા બેગો ભજાતો'તો.

ચંદુ : હા... હા... દેવલો. પેલો નરસીનો છોકરો.

હરિલાલ : નરસીનો છોકરો તો બે વરહ પેલા મરી જ્યો તો ?

કૃપાશંકર : ઈને એરુ આભડ્યો'તો....

બાબુ : હા... હા ઈ જ દેવલો. સ્વર્ગમાં અપસરા થિયો છે. મેં કીધું દેવલા ! તું અંઈ ક્યાંથી ? તો કે, કે તમારું
નાક લૂવા આઈ છું બાબુબૈ. મારું નામ હવે દેવાંશી છે. સ્વર્ગમાં અપસરા છું.

હરિલાલ : અરે, મારો બેટો દેવલો ! કેવું પડે !

ચંદુ : પછી ?

બાબુ : પછી શું ? દેવલો-માળો રૂપ રૂપનો અંબાર લાગે હોં ચંદુભાઈ ! ઈ તો મારું નાક લૂછીને અંતરધાન થઈ જ્યો. મને તો કંઈ એવો હરખ થાય ! પછી તો દેવદૂતોએ મને સ્વર્ગના બગીચામાં ઉતાર્યો. ભાતભાતનાં ઝાડ, વેલા, ફૂલ ! એક જુઓ ને બીજું ભૂલો. કંઈ પાણીના કુવારા ઊડે ને મઘમધાટ આવે. અરે, કંઈ મન ડેલી જાય આપણું તો. બગીચામાંથી ચાલતાં ચાલતાં અમે એક મોટા મહેલમાં દાખલ થિયા. ઠાઈ દરબાર ભરાયેલો. સિંહાસન પર ઈન્દ્રરાજ બિરાજેલા. નાચગાન ચાલી રિયાં છે. પણ હું દાખલ થિયો કે તરત નાચગાન બંધ.

હરિલાલ : બંધ ? બંધ કેમ કરી દીધાં ?

બાબુ : તમે સાંભળો તો ખરા હરિકાકા.

ચંદુ : નાચગાન બંધ પછી ?

બાબુ : આપણને જોઈને ઈન્દ્રરાજ ફટ ઊભા થઈ ગિયા. સામા પગલે હરખભેર આવ્યા. ‘આવો બાબુરાજ’ એમ કઈને બાથમાં લીધો. આંખમાં હરખનાં આંસુ આવી જ્યાં.

ચંદુ : કોણી આંખમાં બાબુ ?

બાબુ : અમારા બંનેની આંખમાં.

હરિલાલ : ઈન્દ્રરાજ રડી પડ્યા ?

બાબુ : હા, અમે બંને રોઈ પડ્યા. બસ એમ જ કુદરતી રડવું આવી જ્યું. પછી તો મને એમની પાંછે સિંહાસન પર બેસાડ્યો અને આંખના ઈશારે ફરી તાક્ષીનૂ ધીનૂ શરૂ થિયાં.

ચંદુ : એ લોકો કેવાં ગાયન ગાય ?

બાબુ : આપણાં જેવા જ વળી. પણ એકદમ સુરીલાં ગાયન. ગાનારો તો પાણો આપણો દેવલો જ હતો ને. એણે કીયું ગાયન ગાયું’તું ખબર છે ? મારી વેણીમાં ચાર ચાર ફૂલ, અંભોડલે સોણે સોહામણી ઝૂલ. વાહ ! વાહ ! શું મીઠાશ અને હલક ! અને માળો દેવલો, ચંદુભાઈ ! એવો જ રૂપણો લાગે. ખારાગોડાના મેળામાં જેવો લાગતો’તો ને એવો જ. કપાળમાં નાની ટીલડી, આંખમાં આંજણ, હોઠ પર લાલી, પટિયાં પાડેલાં, આમ પાછળ લટકતા છેડાવાળો રેશમી સાડલો પે’રેલો. વાહ ! શું ઈની અદા, શું ઈના ઈશારા. બીજી બધી અપસરા ઈની પાંછે જાંખી લાગે.

હરિલાલ : ઈન્દ્રરાજએ ખાલી નાચગાન જ દેખાડ્યાં કે ભોજન-ભોજન...

બાબુ : જમ્યા વગર તો ઈન્દ્રરાજ જવા હે, શું વાત કરો છો હરિકાકા ? નાચગાન બંધ થિયાં એટલે ઈન્દ્રરાજ કે, કે હાલો બાબુરાજ ! જમવા પધારો.

ચંદુ : તે ઈન્દ્રરાજ તને બાબુરાજ કઈને બોલાવે ?

બાબુ : તંઈ ? એ તો સ્વર્ગની એક રસમ કેવાય. તમે જાવ તો તમને ચંદુરાજ કહે. હરિકાકા જાય તો એમને હરિરાજ કહીને બોલાવે, એ રીતે મને બાબુરાજ.

કૃપાશંકર : જમવામાં શું રસોઈ હતી બાબુ ?

બાબુ : છૂટું ચૂરમું વળી. ઉપર ધાર ચોખ્યા ધીની અને પીરસનારો આપણો દેવલો, સમ દઈ દઈને ખવડાવે.

કૃપાશંકર : અરે, પણ ઈના હાથનું આપણા બામણથી ખવાય ?

બાબુ : ઈ બેદભાવ સ્વર્ગમાં નોં હોય બાપા. અને દેવલો ઈ તો હું એને ઓળખતો એટલે કઉ છું. બાકી ઈનું નામ તો દેવાંશી હતું. સ્વર્ગમાં ઈનું કેટલું બધું માન ! ઈન્દ્રરાજના ઈના ઉપર ચાર હાથ. દેવાંશી શું કે’શે ને શું કરશે. ઈ દેવાંશી આમ બીજા કોઈને તો જમાડે પણ નઈ.

હરિ : બાબુ જમવામાં ફરસાણ શું હતું ?

- બાબુ** : અરે, હરિકાકા વાલ, ફર્સ્ટ કલાસ ! આપણા મણિયા કરજગના હાથની જ રસોઈ જોઈ લો. આ આંગળિયુંમાં હજુ ઈની સોડમ આવે છે. (બે વખત આંગળીઓ સૂંધે છે.) ઉડી ગઈ છે. ઈ સ્વર્ગલોકની સોડમ કંઈ અંઈ ધૂળલોકમાં આવે ?
- હરિલાલ** : (નિઃશ્વાસ સાથે) મણિયા કરજગ જેવા અવલ નંબરના રસોયાય ગિયા અને ઈ ખાવાપીવાનાય ગિયા.
- કૃપાશંકર** : ઉપર ધારનાં તો સપનાં રઈ જ્યાં. બાકી આ ચંદુના દાઢા ગુજરી ગિયા ત્યારે ઈની પાછળ ચોવીશ ગામની નાત થયેલી. શું ધી ખાધાં છે ઈ વખતે ! ઓહો !
- હરિલાલ** : ઘીની ક્યાં વાત કરો છો મોટા બૈ. તેલ પણ ચાં મળે છે ખાવા.
- કાશી** : તીમાં તો મારો બાબુ રોજ કકળાટ કરે છે. મોર્ય સારી પઠે તેલવાળાં શાક ખાધેલાંને તે ખાણબાફળાં જેવાં શાક ચાંથી ભાવે ?
- બાબુ** : આ એટલે તો મારે પાછા નો'તું આવવું, બા.
- ચંદુ** : તો પછી પાછો કેમ આવ્યો બાબુભૈ ?
- બાબુ** : આવરદા બાકી હશે બીજું શું. જમી લીધા પછી ઈન્દ્રરાજાએ બંગલા પાન એક પોતે ખાધું ને એક મને આપ્યું.
- ચંદુ** : ઈન્દ્રરાજ પાન ખાય ?
- બાબુ** : શું કામ નો ખાય ? ઈમને શી ખોટ છે ? હા, સાંભળ ચંદુભાઈ. પાન ખાઈને થોડી વાર અમે વાતું કરી, પછી ઈન્દ્રરાજાએ કીધું કે જાવ બાબુરાજ, દેવાંશી હારે થોડો આરામ કરો. પછી દેવદૂતો તમને મૂકી જશે. મેં કીધું કે ક્યાં મૂકી જશે ? તો કે, કે પૃથ્વીલોકમાં. મેં કીધું કે ત્યાં હવે કશ રિયો નથી. આપની મેરબાની હોય તો અંઈ જ કંઈ નાનુંમોટું કામ આલો. આ દેવો મારો નાનપણનો ભાઈબંધ છે. અમે સાથે ભણતા, સાથે રમતા, અમારાં દિલ-ઈન્દ્રરાજાએ હસીને કીધું કે મારાથી કશું અજાણ્યું નથી બાબુરાજ. આ દેવાંશીની મનોકામના પૂર્ણ કરવા તો તમને અંઈ મેમાનગતિએ તેડ્યા છે.
- ચંદુ** : દેવાંશીની મનોકામના ?
- બાબુ** : હા. એક વાર દેવાંશીનાં નાચગાનથી ઈન્દ્રરાજ પ્રસન્ન પ્રસન્ન થઈ ગિયા. બોલ દેવાંશી ! જોઈએ તે માગી લે. દેવાંશીએ તો કીધું કે મારો બાળપણનો જિગરજાન દોસ્ત છે, બાબુ, ઈની બઉ યાદ આવે છે. ઈને તેડાવો, બસ.
- ચંદુ** : આનું નામ દોસ્ત કે'વાય.
- બાબુ** : દોસ્ત એટલે ? વિદાય વેળા અરધા આકાશ સુધી મૂકવા આવ્યો. આંખમાંથી આંસુ માંય નઈ. બથમાંથી છૂટો જ નોં થાય. મેં કીધું, હું જરૂરથી પાછો આવીશ દેવા, તું છાનો રે. પણ એ હીબકાં ભરીભરીને રોવા મંડી પડ્યો. મને તો ગળે ડૂમો જ બાજી ગિયો. દેવદૂત જેવા દેવદૂતોની આંખો ભીની થઈ ગઈ. દેવદૂતોએ ફોસલાવીને છૂટો પાડ્યો. જતાં જતાં મારી સામે ટગર ટગર જોઈ રિયો. પછી દોડીને મારી પાંછે આવ્યો. બોલ્યો. બાબુ પૂન કરજે. જેથી ફરી મળી હકાય. હું તારી વાટ જોઈશ.
- કાશી** : સાચું છે. પૂન કર્યા વિના કંઈ સ્વર્ગ જવાય ?
- કૃપાશંકર** : આ આપણો આખો જનમારો સંસારમાં કિડાની જેમ જીવા કરીએ છીએ. સ્વર્ગનાં સુખ આપણા ભાગમાં ચાંથી આવે ?
- હરિલાલ** : અરે, પણ માળો દેવલો ઈને તે શાં પૂન કર્યા હશે કે સ્વર્ગ મળી ગિયું ? આ હું ચાલી વરહથી ગાયત્રીની ઉપાસના કરું છું. ત્રિકાલ સંધ્યા કરું છું. તાવમાં સસડતો હઉ તોય સ્નાન-સંધ્યા છોડ્યાં નથી. પૂછો મોટા બૈને.
- કૃપાશંકર** : મારાથી ક્યાં અજાણ્યું છે.
- કાશી** : હરિભઈ ધરમ-કરમમાં પેલેથી જ કડક નીમવાળા.
- હરિલાલ** : આ આટલું બધું પૂન કરીએ છીએ તોય...

- બાબુ : ઈ ખરું હરિકાકા, પણ આ પૂનની વાત તો બીજી જ છે.
- ચંદુ : એટલે ધરમ-કરમ એ પૂન્ય ના કે'વાય ?
- બાબુ : કે'વાય એક રીતે જોઈએ તો. પણ હું કહું છું ઈ એક જુદી જ બાબત છે. આપણાને તો ખબરેય નો પડે ને મોટું પૂન આપણા હાથે થઈ જાય.
- ચંદુ : પણ ખબર પડ્યા વિના તો પૂન ચેવી રીતે થાય ?
- બાબુ : તારે એ જ એક મોટો ભેદ છે ને. તમે પૂન કરો છો એવી ખબરે નો હોય ને પૂન થઈ જાય.
- હરિલાલ : માણું કંઈ સમજતું નથી.
- બાબુ : જુઓ, તમને મારો જ દાખલો આપું. સ્વર્ગમાં ભોજન પણી આરામ કરતો'તો ત્યારે દેવલાએ મને ફોડ પાડીને વાત કરેલી. ઈન્દ્રરાજાએ દેવલાને વચન આપેલું કે એક વાર મને સ્વર્ગમાં લાવશે. પણ હવે સ્વર્ગમાં ઈમ ને ઈમ પૂન કર્યા વિના તો કોઈને કેવી રીતે લવાય ?
- ચંદુ : સાચી વાત.
- બાબુ : હવે વસ્તુ એમ બની ગઈ ચંદુભાઈ કે હું આજે સવારે નવેરીમાં પેશાબ કરવા ગિયો. પેશાબ કરતાં અચાનક મારું ધ્યાન ગિયું ને ચમકીને બે ડગ ખસી ગ્યો. બચારી એક કીડી પલળીને મરી જાત. હવે આ તો એક પૂન થતાં થઈ ગિયું ને કીડી બચી ગઈ.
- કૃપાશંકર : ઈનોય બચારીનો જવ છે ને !
- બાબુ : આ પણી હું ધરમાં આવ્યો. ખાટલામાં બેહવા જઉં છું ત્યાં ઢબી પડ્યો. (જરા અટકીને) દેવલાએ મને કીધું કે બાબુ, તારા હાથે આ જે પૂનનું કામ થતાં થઈ ગયું એને કારણે જ તું સ્વર્ગમાં એક દાડાનો લાવો લઈ શક્યો અને આપણી મળી શક્યા. માટે પૂન કરજે, પણ જોજે કરવા ખાતર નો કરીશ, એનો વિચાર નઈ કરવાનો. ઈમ જ થાવું જોઈએ, કુદરતી.
- હરિલાલ : મારું બેટું આ તો ભારે અધરું કે'વાય.
- ચંદુ : પૂન આપણે કરવાનું નઈ.
- કૃપાશંકર : ઈની મેળાયે થઈ જવું જોઈએ.
- હરિલાલ : કુદરતી !
- બાબુ : આ દેવલો કુદરતી ગાતો નાચતો, ઈમાં ઈને મજા પડતી. કુદરતી જ ઈને એવું હતું. ભાષતો ત્યારેય શું ? ગાવાનો ઈને ભારે શોખ. પણ કુદરતી. આ ઈમાં ઈને સ્વર્ગનો મોખો મળી ગિયો.
- હરિલાલ : એલા બાબુડા ! તું શી વાત કરેશ ? માણાહ નાચગાન કરે ઈમાંય સ્વર્ગ મળી જાય ?
- બાબુ : હા, પણ ઈ કુદરતી હોવું જોઈએ, હરિકાકા.
- હરિલાલ : (ઉભો થાય છે.) આપણે તો આમાં કંઈ નો હમજુએ. હું જઉં ત્યારે મોટા ભાઈ અને હવે બાબુને આરામ કરવા દો. (જતાં જતાં બબડે છે.) પૂન ઈમ ને ઈમ થાવું જોઈએ, કુદરતી. મારું વાલું ઈ તો કેવી રીતે થાય ?
- ચંદુ : ચાલો, હુંય ઉપડું ફરીબા. બાબુજૈ ! આવજે.
- બાબુ : હા, આવજે ચંદુભાઈ.
- કૃપાશંકર : બાબુ, તું આરામ કર થાક્યોપાક્યો. (જાય છે.)
- કાશી : હાલો, હુંય લાપસીનું આંધણ મૂકું. (જાય છે.)
- બાબુ : (આંટા મારે છે. પણ કાને જનોઈ ચઠાવે છે.) પૂન કરવાનું પણ ઈનો વિચાર નઈ કરવાનો. થઈ જવું જોઈએ, કુદરતી.

(વિચારમાં ને વિચારમાં જાય છે.)
(‘લાભશંકરના આદર્શ એકાંકી’માંથી)

શબ્દ-સમજૂતી

સમાનાર્�ી / શબ્દાર્થ

સભૂર ધીરજ, થોભો એ અર્થનો ઉચ્ચાર; અંતરધાન અદેશ્ય; મોર્ય પૂર્વ, પહેલાં, આગળ; સોડમ સુગંધ; રસમ રીત, રિવાજ; આવરદા ઉમર, આયુષ્ય; નવેરી બે ઘરની પાછળના ભાગે હોતેલી જગ્યા; ઝોબો બેભાન થઈ જવું

વિરુદ્ધાર્થી

હર્ષ શોક; સુરીલું બેસૂરું; મીઠાશ કડવાશ; સ્વર્ગ નરક; પાપ પુણ્ય

તળપદા શબ્દો

ઓણ આ; ઈ ભાઈ; બેઠો બેસો; નીમ નિયમ; પૂણ પુણ્ય; રાડ્યું રાડો, બૂમો; બઉ બહુ; શીનાં શેના; પાંહે પાસે; તંઈ ત્યારે; થઈ ગિયું થઈ ગયું; ઓરુ આભડ્યો સાપ કરડવો

રૂઢિપ્રયોગો

દિંગ થઈ જવું આશ્ર્યચક્તિ થઈ જવું, આભા બની જવું; ગળે દૂમો બાજી જવો ગળગળા થઈ જવું

સ્વાધ્યાય

1. પ્રશ્નની નીચે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી ખરાની (✓) નિશાની કરો :

- (1) બાબુનો મિત્ર દેવલો સ્વર્ગમાં શું બની ગયો હતો ?
  - (A) ઈન્દ્રરાજ
  - (B) ગંધર્વ
  - (C) દેવાંશી અપ્સરા
  - (D) રસોયો
- (2) “મારો બાળપણનો જિગારજાન દોસ્ત છે, બાબુ. ઈની બઉ યાદ આવે છે... ઈને તેડાવો...” આ વાક્ય કોણ બોલે છે ? કોને કહે છે ?
  - (A) બાબુ ઈન્દ્રરાજને કહે છે.
  - (B) ઈન્દ્રરાજ ગંધર્વને કહે છે
  - (C) ઈન્દ્રરાજ બોલે છે અને દેવલાને કહે છે.
  - (D) દેવલો બોલે છે અને ઈન્દ્રરાજને કહે છે.
- (3) સ્વર્ગના નિયમ મુજબ કયું કાર્ય પુણ્ય ગણાય ?
  - (A) કડક નિયમવાળા ધરમ-કરમ
  - (B) કર્મકંડ, સ્નાન-સંધ્યા
  - (C) કુદરતી રીતે, સહજતાથી થયેલું સદ્કાર્ય
  - (D) ઈરાદાપૂર્વક અને ગાંધારીપૂર્વકનું કાર્ય
- (4) બાબુનું કયું પુણ્યકર્મ તેને સ્વર્ગમાં લઈ ગયું ?
  - (A) પેશાબ કરતાં બે ડગ ખસીને એક કીડીને મરતાં બચાવી.
  - (B) ચાલીસ વર્ષથી ઉપાસના કરતો હતો
  - (C) કર્મકંડ, સ્નાન-સંધ્યા
  - (D) ઈરાદાપૂર્વકનું પુણ્યકર્મ

2. નીચેના પ્રશ્નનો બે-ત્રણ વાક્યોમાં ઉત્તર લખો :

- (1) દેવલાએ બાબુ સાથેની દોસ્તીને કેવી રીતે નિભાવી તે તમારા શબ્દોમાં લખો.

3. નીચેના પ્રશ્નનો સાત-આઠ લીટીમાં ઉત્તર લખો :

- (1) બાબુના સ્વર્ગના અનુભવને તમારા શબ્દોમાં આલેખો.

વિદ્યાર્�ી-પ્રવૃત્તિ

- આ એકાંકી વર્ગમાં ભજવો.
- તમારા મિત્ર સાથે જોડીમાં બેસી અનાયાસે થયેલાં સત્કાર્યોના પ્રસંગોની આપ-લે કરો.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

- બોલીનો વિશેષ પ્રયોગ અહીં થયો છે, તેની નોંધ લો. જેમ કે...
  - ઈના હોઠ ફફડે છે.
  - રાંદું નાખો મા.
  - સ્વર્ગમાં અપસરા થિયો છે.
- તળપદી ભાષાનો કાર્યક્ષમ ઉપયોગ અહીં થયો છે. ભાષાનું જાનપદી સ્વરૂપ કેટલાય તળપદા શબ્દોથી વ્યક્ત થયું છે જેમ કે -
  - ગિયા, તંઈ, રાંદું, ઓણ સાલ, તોહો, પટકાણો, ગિયો, લૂગંદું, વરહ, અપસરા, ઈનું, મોર્ય, વાતું, આલો, તેઝા, પૂન, નવેરી, નઈ, હમજુએ, કે'વાય.

- અસરકારક રજૂઆત માટે કેટલાક શબ્દો અહીં બદલાઈને આવ્યા છે. આ શબ્દોની ફેરબદલીથી શો ફેર પડ્યો છે તે જુઓ.
  - હા, એ જ દેવલો સ્વર્ગમાં અપસરા થયો છે.
  - હા, ઈ જ દેવલો સ્વર્ગમાં અપસરા થિયો છે.
  - અહીં જ કંઈ નાનુંમોટું કામ આપો.
  - અંઈ જ કંઈ નાનુંમોટું કામ આલો.
  - પુણ્ય એવી રીતે થાય ?
  - પૂન એવી રીતે થાય ?
- ઉચ્ચાર વખતે જે-તે શબ્દો પર મુકાતો ભાર અર્થને વધુ સધન બનાવે છે તે પણ જાણો.

શિક્ષકની ભૂમિકા

સમાજમાં ધર્મ વિશે ફેલાયેલી ગેરસમજો, દૈનિક પૂજાવિધિ કે કર્મકાંડને જ ધર્મ સમજવાની ભૂલ, સ્વર્ગ વિશેના કાલ્યનિક ઘ્યાલો વગેરે વિશે વિદ્યાર્થીઓ સાથે ચર્ચા કરવી.

લોકોને બતાવવા માટે, કીર્તિ માટે કે સ્વર્ગની-મોક્ષની અપેક્ષા સાથે સારું કાર્ય કરવામાં આવે છે ત્યારે તેનો સાચો હેતુ જળવાતો નથી. સારાં કાર્યો ફળની અપેક્ષા વગર થાય તે આવકાર્ય ગણાય તે વિદ્યાર્થીને સમજાવવું.

નિખાલસતા, સમાનતા, માનવતા, બીજાની કાળજી લેવી જેવા ગુણો જીવનમાં ખૂબ જરૂરી છે તેનાથી વિદ્યાર્થીઓને જ્ઞાત કરવા. આ પાઠમાં રજૂ થયેલ વિચાર - નાનું સરખું સત્કાર્ય ઉત્તમ પ્રાપ્તિ કરાવી શકે - તેને સ્પષ્ટ કરવો.

